

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті викладено результати досліджень щодо визначення та обґрунтування ролі інтелектуальної власності в стратегії економічного розвитку, доведено, що на сьогодишньому етапі розвитку, пріоритетним ресурсом є знання, котрі стають новою актуальною основою конкурентоспроможної діяльності економічних суб'єктів у сучасному глобальному господарстві. Ключові слова: інформація, інтелектуальний капітал, стратегія економічного розвитку.

В статье изложены результаты исследований относительно определения и обоснования роли интеллектуальной собственности в стратегии экономического развития, доказано, что на сегодняшнем этапе развития, приоритетным ресурсом являются знания, которые становятся новой актуальной основой конкурентоспособной деятельности экономических субъектов в современном глобальном хозяйстве. Ключевые слова: информация, интеллектуальный капитал, стратегия экономического развития.

In the article the results of researches are expounded in relation to determination and ground of role of intellectual property in strategy of economic development, it is well-proven that on the today's stage of development, a priority resource are knowledges which become new actual basis of competitive activity of economic subjects in a modern global economy. Keywords: information, intellectual capital, strategy of economic development.

Постановка проблеми Головний недолік сучасної ситуації у нашій країні можна характеризувати як відсутність національної стратегії розвитку, спрямованої на розв'язання актуальних соціально-економічних проблем на основі формування економіки знань і переходу до освітнього суспільства. Варто зауважити, що економіка знань на початку нового століття і тисячоліття стає тією фундаментальною підвалиною, яка може забезпечити національний добробут у глобальному світі, перетворити країну із об'єкта глобалізаційних процесів у їх суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень При цьому ефективна стратегія повинна опиратися не на будь-які економічні чинники і механізми, а покласти в основу стратегічного розвитку саме ті ресурси, які є актуальними і відкривають можливості випереджального зростання виробництва як основи людського розвитку і забезпечення коєволюції людини і природи. Таким головним сучасним ресурсом стає знання, тобто продукт інтелектуального, духовного виробництва, а тому і стратегія національного розвитку повинна стати стратегією розширення і поглиблення духовного виробництва, де вирішальну роль відіграє інтелектуальна власність, яка стає актуальною основою розвитку комплексу сучасних відносин власності.

Невирішені частини проблеми Відсутність стратегічного підходу до національного розвитку обернулася великими втратами: — від абсолютного зменшення кількості населення та тривалості його життя до тих особистих втрат, що поніс кожний українець в економічному сенсі. Матеріальний збиток кожного громадянина за 15 років становить приблизно 700 тисяч грн., а втрати

промисловості та економіки України оцінюються у 80 раз більшими, ніж завдали німецько-фашистські окупанти у 1941-1945 рр. [9, с.F2].

Метою статті є обґрунтування провідної ролі інтелектуальної власності у стратегічному економічному розвитку України, а також виявлення шляхів її ефективного використання.

Основні результати дослідження Стратегія економічного розвитку України повинна бути орієнтована на ті сучасні тенденції, що вже панують у розвинених країнах світу: формування суспільства знань, економіки знань, інтелектуалізація та інформатизація.

У зв'язку з необхідністю створення економіки знань держава зобов'язана забезпечити:

- стимулююче оподаткування для високотехнологічного бізнесу, підтримку і пільгові умови підприємствам, що займаються високими технологіями;

- систему стимулів для інвестицій в економіку знань, створення механізму капіталовкладень в області з найбільшими ризиками;

- підтримку експорту наукомісткої продукції і послуг (гарантії, страхування та ін.);

- захист малого бізнесу в економіці (великими корпораціями, муніципалітетами, зокрема, статусом наукових міст та ін.);

- підвищення ролі уряду, розробку короткострокового плану і довгострокової стратегії розвитку економіки знань;

- гарантоване фінансування фундаментальних досліджень;

- необхідні умови для розвитку державної (бюджетної) системи освіти і інформаційної діяльності;

- дієву систему заохочення осіб, які вносять вклад у справу створення нововведень, за допомогою цільового виділення коштів;

- систему законів, положень, що сприяють захисту авторських прав, з одного боку, і поширенню нових знань і розширенню соціальних ефектів — з іншого (необхідно внести поправки в законодавство про інтелектуальну власність, що захищають інтереси автора, винахідника, ученого, конструктора).

При цьому знання, інтелект повинні сприйматися не самі собою як такі, а у ціннісному полі людського життя, що й може забезпечити цілісний розвиток сучасного людського суспільства чи то на рівні окремої країни, чи то на рівні всього людства.

Інтелект людини “виробляє” і засвоює знання, що перетворюються у інтелектуальну власність, яка зараз стає одним із найбільш вагомих і визначальних ресурсів економічного потенціалу і розвитку. Тому визначення її місця і форм реалізації у стратегії цього розвитку є найбільш актуальним науковим завданням економічної думки.

Відразу ж слід вказати, що найбільш активно проблеми інтелектуальної власності аналізують все ж таки юристи у площині її юридичного санкціонування і реалізації. При цьому слід ще раз наголосити на тому, що усі юридичні питання є похідними від економічних тому, що саме економічні

відносини, що складаються у сфері інтелектуальної власності, є більш фундаментальними. Лише після розкриття економічного змісту інтелектуальної власності можна створити науково обґрунтоване законодавство щодо шляхів і методів її ефективної реалізації. Тому дослідження саме економічного змісту і економічних аспектів реалізації інтелектуальної власності зараз виходить на передній план соціально-економічних досліджень.

Формування економіки знань і майже повсюдне поширення сучасних інформаційних технологій є чи не найбільш примітною ознакою сучасного життя у глобальному світі. Ці процеси докорінно змінюють традиційні уявлення про природу і характер суспільного виробництва, чинники його розвитку, шляхи досягнення високого рівня добробуту людей і взагалі про світ, у якому живе і діє сучасна людина.

У сфері відносин власності також спостерігаються кардинальні зміни, пов'язані з тим, що “в епоху Постмодерну стає можливим привласнення без повного відчуження. Інтелектуальна праця “нової” економіки створює інтелектуальний зовнішній продукт, що набуває матеріальної оболонки і може відчужуватися від свого творця і привласнюватися неодноразово різними суб'єктами відносин власності у ринковому господарстві за його законами, не перестаючи при цьому залишатися продуктом свого творця, тобто інформація при переході від продавця до покупця не перестає належати продавцю” [13, с.78]. Тобто, інтелектуальна власність на знання та інформацію відрізняється від інших форм і видів власності тим, що є ресурсом, яким можна безперервно ділитися, не відчужуючи його від себе. Це зумовлено ідеальним характером знання і інформації, продаж яких зводиться до передачі лише матеріального носія інформації (книги, дискети, програми і т. і.). Разом з тим знання та інформацію можна використовувати одночасно у різних місцях і різних сферах діяльності.

Виникають й інші проблеми щодо створення і використання інтелектуальної власності як визначального ресурсу сучасного економічного розвитку. По-перше, знання, як це ще довів К. Маркс, являє собою загальну (“всезагальну”) продуктивну силу, у якій кодифікується вся людська культура (Д. Белл), а реалізується воно у процесі розвитку здібностей людини. Тобто розвиток знань як виразника культури є разом з тим і розвитком людської особистості, що виступає творцем знань, їх першим носієм і реалізує знання у своїй діяльності. Людина тут привласнює загальну продуктивну силу через свою творчість і самореалізацію, чим і сприяє господарському розвитку як якісній зміні умов своєї життєдіяльності.

По-друге, у ринковому середовищі (а зараз воно є найбільш поширеною формою господарських зв'язків), як прийнято вважати, реалізація інтелектуальної власності повинна приносити її власникові прибуток, з чим і пов'язують економічний зміст інтелектуального привласнення. Проте, існує і інша думка, яку відстоюють у своїх наукових працях вчені Московського університету О.В. Бузгалін і А.І. Колганов. Вони виходять з того, що “з різким зростанням ролі знань та інформації в процесі виробництва приватна

інтелектуальна власність з умови розвитку капіталістичного виробництва починає перетворюватися в його гальмо, оскільки ставить перепони більш широкого використання основного ресурсу сучасного виробництва” [6, с.11].

Справа у тому, що саме підкорення інтелектуального виробництва критеріям одержання максимального прибутку хоча і відкриває можливості досягнення певних успіхів у розвитку знання-інтенсивного виробництва, але разом з тим кладе край його розвитку тому, що, з одного боку, “творчі працівники, включені у процес капіталістичного виробництва, відгороджуються один від іншого перепонами інтелектуальної власності і заснованою на ній комерційній таємниці”; а з іншого — “для творчих працівників, що включені у процес капіталістично-організованого виробництва, капітал робить одержання економічного результату (прибутку) і одержання відповідної матеріальної винагороди головними цілями і мотивами діяльності. Але тепер це вступає у конфлікт зі зміненими умовами внутрішньої мотивації праці. Зараз не лише особи “вільних професій”, але і працівники, що забезпечують використання нових знань та інформації у виробництві і лише частково пов’язані з творчими функціями, у зростаючій мірі керуються мотивами саморозвитку в процесі творчої праці. Тому обмеження обігу знань і інформації розцінюється ними як перешкода для здійснення своїх цілей” [2, с.13].

Втім, особливості реалізації інтелектуальної власності визначаються специфічними властивостями її об’єктів. Будь-який інтелектуальний продукт у залежності від форми його втілення виступає у вигляді суспільного блага. Найбільш загальними явними чи неявними ознаками інтелектуального продукту є наступні:

1) кожний інтелектуальний продукт являє собою продукт “природної” монополії (виключного права) його творця, внаслідок чого він є індивідуальним за змістом, заключає у собі неповторну інформацію;

2) має властивість обмінюватися без повного відчуження від свого творця;

3) може підлягати неодноразовій продажі, при цьому навіть одночасно може бути об’єктом кількох ринкових акцій;

4) не зникає у процесі використання;

5) складається з двох “частин”: матеріального носія та ідеї, що є об’єктом правового захисту (нефізична природа інтелектуального продукту);

6) втілює у собі постійну суперечність, в ньому закладено суспільне начало — властивість бути предметом “для інших”, але, одночасно, він не є продуктом “для всіх” — для його використання потрібні певні навички і знання;

7) характеризується незначними витратами на тиражування відносно витрат на його розробку;

8) піддається високому ризику внаслідок швидкого розвитку і зміни знань.

Зараз інтелектуальна власність стає найбільш необхідним, але і дорогоцінним ресурсом суспільного виробництва. Її реалізація приносить високі прибутки, але разом з тим, якщо вона не досить надійно захищена у правовому відношенні, то прибутки від неї “тікають” у більш розвинені країни. У 2009 році російські вчені отримали від інтелектуальної власності 4,5 млрд. дол., що складає

лише 10% від можливих загальних доходів від використання інтелектуальних продуктів, все інше перетекло на Захід [8, с.1-2]. Тому ринок інтелектуальної власності та інтелектуальних продуктів повинен стати об'єктом посиленої уваги українського уряду, який повинен створювати для його функціонування і розвитку відповідні правові і соціально-економічні умови.

Інтелектуальна власність в структурі форм і видів власності у зв'язку з вибуховим зростанням ролі знань та інформації у сучасному світі стає найбільш актуальною складовою суспільного розвитку. Проте сучасна економічна наука ще не осмислила досить глибоко і всебічно цієї проблеми, а тому з точки зору вітчизняної традиційної економічної теорії механізм реалізації інтелектуальної власності являє собою проблему “другого сорту”. Це пов'язано з тим, що права володіння об'єктами інтелектуальної власності не виділялися окремо у межах комплексу відносин соціалістичної власності, а тому не було потреби акцентувати увагу на цій проблемі.

Система стимулювання творчої праці, в результаті якої створювалися об'єкти інтелектуальної власності, мало чим відрізнялася від системи оплати праці у сфері матеріального виробництва. Разом з тим оплату праці інтелектуальних працівників слід розглядати як одну із форм реалізації інтелектуальної праці. Тому у цьому випадку важливо виходити з того, що оплата праці повинна бути гідна того інтелектуального вкладу, який вносять власнику знань, інтелекту, інформації своєю діяльністю у створення суспільного продукту і розвиток економіки. Втім ще не можна говорити про те, що інтелектуальна праця високо оплачується і стимулюється реалізація інтелектуального потенціалу працівників. Про це свідчить хоча б те, що ще й зараз більшість виробників нових знань, нової інформації, нових ідей і зразків техніки не отримують гідного їх праці доходу. З одного боку, це свідчить про те, що держава мало зацікавлена у стимулюванні творчої праці, а разом з тим і у розвитку і реалізації інтелектуального потенціалу населення країни. З іншого боку безліч нових ідей, технологій, які могли б реально сприяти розв'язанню гострих соціально-економічних проблем сьогодення, залишаються надбанням лише їх авторів, а у кращому випадку для авторів — реалізуються зарубіжними фірмами.

Якщо у попередні десятиліття в діяльності людини превалювали фізичні контакти із сировиною, інструментами і машинами, то сьогодні успіх виробничої діяльності визначається головним чином знаннями людини і її взаємодією з інтелектом інших людей або його комп'ютерним сурогатом. Виробництво завжди більше, ніж маніпуляція з матеріальними об'єктами. Праця вимагає вироблення власних суджень, а будь-яке судження має на увазі поширення як явних, так і неявних знань” [7, с.35]. Це означає, що в економіці знань відбувається кардинальне зрушення від чисто технічних навичок, характерних для традиційного індустріального виробництва, до інтелектуальних, де панує розумова діяльність, а обробка символічної інформації (“влада символів”) стає головним змістом трудової діяльності людини.

У цьому плані слід вказати, що праві ті дослідники, які пов'язують сучасні тенденції економічного розвитку зі значним зростанням рефлексивної діяльності людини, через розвиток якої людина може опанувати нові тенденції, явища, процеси. “Сучасною тенденцією, яка визначає формування економіки, побудованої на знаннях, слід визнати загальне усвідомлення важливості інформації і знань в економічному розвитку, переконаність політичних кіл, бізнесменів, менеджерів у ключовій ролі інновацій для забезпечення конкурентоспроможності. Цю тенденцію не можна недооцінювати як фактор розвитку. Суспільство та економіка є “системою з рефлексією” [4, с.18].

З іншого боку, варто вказати на зміну ролі самої людини в нових умовах. Якщо раніше характерним була взаємодія людини із природою, то сьогодні ситуація змінилася докорінно. “Творча праця, — говорить академік НАН України А.А. Чухно, — направляється не стільки на модифікацію речовини природи, скільки на зміну самої людини, удосконалення її і як суб'єкта виробництва, і як суб'єкта відпочинку. Причому виробництво й відпочинок нероздільні ні в часі, ні в просторі, тому що вони сприяють внутрішньому вдосконаленню самого індивіда, але міра, якій вони служать такому вдосконаленню, залежить від самої людини, від її прагнень до розвитку. Інакше кажучи, розвиток людини здійснюється не так через зміни соціальних структур, але відбувається й у результаті духовної та інтелектуальної еволюції індивідів. Таким чином, основним джерелом прогресу стає внутрішній розвиток людини, її можливість самовдосконалення, генерування знань, здатність змінити навколишній світ” [5, с.277].

Висновки Розвиток інтелектуального ринку потребує великих інвестицій як у сфері освіти і науки, так і у галузі високих технологій. Проте, зараз на кожного українця приходится у 50 разів менше інвестицій, ніж на європейця, що, звісно, не сприяє поширенню новітніх тенденцій становлення освітнього суспільства і економіки знань у нашій країні. Тому у стратегічному плані надзвичайно важливим стає вироблення тонкого механізму фінансування інтелекто-відтворювальних сфер суспільного виробництва.

Ще однією важливою проблемою у сфері реалізації інтелектуальної власності, яку потрібно вирішувати у найближчий час, є проблема створення нових технологій, інновацій на основі винаходів. Відомо, що у світі 75% всього економічного ефекту від виробничого використання винаходів забезпечується дуже невеликою їх кількістю (приблизно 3-7%). Це означає, що останні 25% ефекту приходится на частку 93-97% винаходів. Слід відзначити, що результативність тієї чи іншої винахідницької діяльності можна визначити лише “постфактум”. У свою чергу, відношення кількості започаткованих розробок до кількості розробок, що завершуються процесом впровадження їх результатів у виробництво, складає приблизно 100:30, тобто лише 30% розробок завершується впровадженням [10, с.28-33]. В Україні цей відсоток ще менший. Держава повинна цілеспрямовано діяти щодо підтримки розвитку винахідництва (саме воно є основою інноваційних рішень і технологій) і широкого впровадження винаходів у процес виробництва.

Інтелектуальна власність стає найбільш важливим стратегічним ресурсом економічного розвитку України. Економічна наука повинна глибоко і всебічно досліджувати цей складний соціально-економічний феномен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орехов А. Социальная философия собственности: на пути к новой парадигме [Текст] / А. Орехов – М.: “Уникум-Центр”, 2000. – 86 с.
2. Осипов Ю.М. Интеллект [Текст] / Ю.М. Осипов // Философия хозяйства. – 2004. – № 5. – С. 247 – 257.
3. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України [Текст] / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
4. Україна у вимірі економіки знань [Текст] / [Геєць В.М., Александрова В.П., Бажал Ю.М.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Геєця. – К.: “Основа”, 2006. – 592 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник [Текст] / Державний комітет статистики України; відп. за випуск І.В. Калачова – К: ДП “Інформаційно-видавничий центр держкомстату України”, 2009. – 350с.
6. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі [Текст] / Н. Гражевська // Економіка України. – 2008. – №9. – С.54 – 63.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования [Текст] / Д. Белл; [пер.с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Academia, 1999. – CLXX, 783 с.
8. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія [Текст] / [О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землякін та ін.] ; за ред. О.І. Амоші – Донецьк: ІЕП НАН України, 2007. – 328 с. (НАН України. Ін-т пром-сті.)
9. Амоша О.І. Соціально-економічні чинники інноваційного розвитку України [Текст] / О.І. Амоша // Регіональні проблеми людського та соціального розвитку: тези доп. і повідом. науково-практичної конференції. (Донецьк, 4-5 листопада 2008р.): В 2т. Т.2/ НАН України. Ін-т економіки промисловості; Редкол.: О.І. Амоша (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2008. – 344с.
10. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества [Текст] / Питер Ф. Друкер – М.: ООО “И.Д. Вильямс”, 2007. – 336 с.